
Јелена Миросављевић¹
Основна школа „Јован Јовановић Змај”, Обреновац

Прегледни рад
Методичка теорија и пракса број 2/2020
УДК:37.014.5
37.014.15“20“
Стр. 169–184

РАЗРЕДНО-ЧАСОВНИ И ПРЕДМЕТНИ СИСТЕМ ПРЕД ИЗАЗОВИМА У 21. ВЕКУ²

Резиме: Школа мора да прати промене у друштву. Како наука стално напредује, честе су иновације у свим сферама. Међутим, школски систем у основи је систем који је Јан Амос Коменски утемељио у 17. веку. Разредно-часовни и предметни систем масовно је заступљен већ три и по века. У овом раду изнећемо одлике тог система, његове позитивне стране, као и то шта је критиковано. На крају ћемо истаћи изазове пред којима се разредно-часовни и предметни систем налази у 21. веку. Истраживање је теоријско-компаративног карактера. Урадићемо и компарацију нашег школског система и неких других школских система у Европи, с циљем да увидимо колико се ти системи подударају или **разликују од разредно-часовног и предметног система.**

Кључне речи: разредно-часовни и предметни систем, Јан Амос Коменски, школа, реформе, изазови.

УВОД

Школа мора да прати промене у друштву. Како наука стално напредује, честе су иновације у свим сферама. Међутим, школски систем у основи је систем који је Јан Амос Коменски утемељио у 17. веку. Говорићемо о томе каква је била школа пре њега, на шта је он највише об-

1 jelena.mirosavljevic992@gmail.com

2 Рад је написан на основу мастер рада под насловом *Разредно-часовни и предметни систем пред изазовима у 21. веку* који је одбрањен 06. 11. 2017. на Учитељском факултету у Београду пред комисијом у саставу: проф. др Вера Ж. Радовић, ментор, проф. др Вељко Банђур, председник и проф. др Александар Стојановић, члан.

раћао пажњу, који елементи су постојали и у средњевековној настави, шта је остало исто данас, као и шта је критиковао и сматрао да треба променити.

Концепција Коменског довела је до тога да се школе састоје из више разреда у којима се налазе ученици истог узраста, постоји јасна предметна подељеност саржаја, а основна јединица наставе је наставни час у трајању од 45 минута. Школе које овако раде су школе које примењују разредно-часовни и предметни систем.

Разредно-часовни и предметни систем масовно је заступљен већ три и по века. Које су одлике тог система, шта су његове позитивне стране, а шта је критиковано биће тема овог рада. Бавићемо се и приказивањем одлика и упоређивањем „Старе” и „Нове” школе.

Истраживање је теоријско-компаративног карактера. Најпре ћемо се осврнути на историју разредно-часовног и предметног система. Представићемо како је разредно-часовни и предметни систем настао, како је аргументован, од којих елемената се састоји. Сваки од елемената, разред, час и предмет, биће детаљније разрађен. Бавићемо се применом разредно-часовног и предметног система код нас, у каквом облику се данас у пракси примењује. Урадићемо и компарацију нашег школског система и неких других школских система у Европи и шире, с циљем да увидимо колико се ти системи подударају или разликују од разредно-часовног и предметног система.

На крају, на основу свега приложеног, издвојићемо пред којим се то изазовима разредно-часовни и предметни систем налази у 21. веку.

РАЗРЕДНО-ЧАСОВНИ И ПРЕДМЕТНИ СИСТЕМ – ИСТОРИЈА РАЗВОЈА

Не можемо говорити о разредно-часовном и предметном систему, а да не пођемо од приче о његовом утемељивачу Јану Амосу Коменском. Живео је и радио у 17. веку. Био је један од ретких педагошких теоретичара који је имао и властиту педагошку праксу. Један је од најистакнутијих педагога и дидактичара чији се систем примењује вековима. Дидактику је дефинисао као „упутство за поучавање“. Дао је значајан допринос дидактици као науци. Његово најзначајније дело је *Велика дидактика*.

Највећу пажњу Коменски је поклатио реорганизацији система образовања и васпитања. Организација наставе Јана Амаса Коменског није у потпуности нова. Неки елементи постојали су и у средњевековној настави; као што су: школа, учитељ, клупе, почетак и крај наставе. Међутим пре Коменског није постојала школска година, разред, предметна подељеност, распоред часова, није било чвршће организације школског рада. Начин извођења наставе је био индивидуалан, што није одговарало школском систему са већим бројем ученика за који се залагао Коменски. Коменски своје ставове оправдава и поткрепљује дешавањима у природи. Како се човек развија по законима природе, те законе треба применити и у образовању.

Коменски је поставио разредно – предметно – часовни систем који се, уз извесна усавршавања, одржава три и по века, а и данас је владајућа концепција у образовању. У основи ове концепције су разреди које чине ученици приближног старосног доба и претходног знања.

Наставна грађа је организована по предметима, а у оквиру предмета садржаји се деле на мале целине које се реализују на наставним часовима.³

Разредни систем

Већ у првим радовима Коменског јављају се разреди. Коменски је разред дефинисао као колектив ученика истог узраста у коме ће се остваривати непосредан рад између учитеља и ученика. Основне карактеристике овог система су: групе (разреди) треба да буду стални, могу да броје и стотине ученика; ученици треба да буду истог узраста и приближно истих знања и способности. Било би добро да разреди и просторно буду одвојени, у засебним учионицама, да не сметају једни другима.

„Све што се мора учити ваља рапоредити према узрасту тако да се за учење даје само оно што допушта схватање.“⁴ На основу овог цитата, и других његових мисли на исту тему, закључујемо да Коменски посебну пажњу посвећује узрасту ученика; када треба кренути у школу, када је најбоље време да се образује ум. Коменски сматра да образовање мора почети у детињству, а завршити се пре доба зрелости.

У основној школи матерњег језика постојало је шест разреда. За сваки разред израђивале су се књиге у којима се налазило све што је потребно за тај разред. У латинским школама такође је било шест разреда. У једном разреду ученици су изучавали само један предмет.

Часовни систем

Коменски је истицао да је важно да школска година има свој почетак, у јесен, и крај након којег следи школски распуст. Свакој години, месецу, дану и часу припада одређени задатак. Сваки наставни дан испланиран је, одређен је број часова и време њиховог одржавања. Јавна настава у систему Коменског требало је да се састоји од четири часа дневно, два до подне и исто толико после подне. Сваки час има свој циљ. Преподневни часови требало је да се искористе за развијање духа и памћење, тада је учитељ читао градиво планирано за тај час, објашњавао и тражио од ученика да они читају. Поподневни часови су имали за циљ вежбање руке и гласа, тада су ученици понављали исто градиво са преподневних часова преписивањем књига и такмичењем ко ће брже, тачније и лепше отпевати, испричати, израчунати оно што се пре тога радило. Час траје 45 минута након чега следи одмор.

Планирањем и реализацијом наставе по часовима, школским данима и недељама, полугодиштима, настава је постала организована.

³ Младен Вилотијевић, *Дидактика 2 – Дидактичке теорије и теорије учења*, Учитељски факултет, Београд, 2000, стр. 129.

⁴ Мате Заиновић, *Педагошка хрестоматија: приручник за ученике одједно-образовног усмјерења и студентске наставничких факултета*, Школска књига, Загреб, 1985, стр. 92.

Предметни систем

Коменски сматра да настава у школама треба да буде општа. Школа мора бити место за изграђивање људи, место где се сви уче свему. Сматра да у школама настаје збрка када се ученицима намеће много ствари у исто време, да ученици треба у једно време да се баве само једном науком.

Како распоредити садржаје? Мора се поћи од општих темеља образовања, да се створи такав распоред грађе да оно што касније долази не изгледа као нешто ново, него је само надовезивање, проширивање неких већ стечених знања. „Ако се сваки језик, наука или вештина, прво предаје у најпростијим основима, да би се схватила њихова целокупна слика. Затим можемо бити обимнији у правилима и примерима. Као треће долази потпун систем, додавши ту и неправилности.“⁵ Подела садржаја по предметима постојала је и раније, али по мишљењу Коменског није било добро планирано, па није деловало као систем. Поделом садржаја на предмете образовање постаје систематично. Наставне предмете дели по годинама. Одређује се програм за сваку годину, све се мора распоредити и планирати имајући у виду узраст ученика. Целокупно наставно градиво пажљиво се дели на разреде, тако да оно што долази раније ствара основу и мотивацију за оно што долази касније. Садржаји у оквиру предмета су распоређени тако да иду од лакшег ка тежем, од општег ка појединачном, из године у годину продубљују се већ стечена знања; обнавља се већ научено и учи се ново, чиме се повећава обим знања. У систему Коменског постоје четири различите врсте школе: материнска, основна школа за матерњи језик, гимназије или латинске школе и академије. Свака школа имала је различити циљ, а самим тим и различите предмете.

ПРИМЕНА РАЗРЕДНО-ЧАСОВНОГ И ПРЕДМЕТНОГ СИСТЕМА КОД НАС

Разредно-часовни и предметни систем није одмах прихваћен. Постепено су га земље усвајале, да би се касније масовно раширио. На рачун разредно-часовног и предметног система изречене су бројне критике, о чему ће бити прецизније говорено.. Под утицајем тих критика дошло је до промена у организацији наставе, али и даље се у школама примењује разредно-часовни и предметни систем.

Школа се састоји из више разреда. Један разред похађају ученици истог узраста. Основне школе имају осам разреда, а средње три или четири. Разреди се деле на одељења. Број ученика у једном одељењу зависи од величине школе, боја деце, величине места у коме се школа налази и многих других фактора. Као оптималан број ученика у једном одељењу узима се 25.

Постоји предметна подељеност. У основним школама изучава се: матерњи језик, страни језик, математика, физичко васпитање, музичка култура, ликовна култура, у млађим разредим свет око нас и природа и друштво, а у старијим: историја, биологија, географија, физика, хемија и опште техничко образовање. Поред наведених предмета постоје и изборни предмети: веронаука или грађанско, нарадона традиција, чувари природе, лепо писање, цртање, сликање,

5 Јан Амос Коменски, *Велика дидактика*, Савез педагошких друштава Југославије, Београд, 1954, стр. 111.

вајање и многи други. Садржаји једног предмета подељени су на наставне јединице које се обрађују на наставном часу. Час траје 45 минута.

Да би све функционисало како треба, настава мора бити планирана. Држава прописује наставни план и програм, школе пишу годишњи и месечне планове, састављају распоред часова итд.

ПОКУШАЈИ РЕФОРМИСАЊА

Парадигма Коменског је полако добијала све већи број присталица. Разредно-часовни систем се примењивао у великом броју земаља због својих добрих страна. Својом револуцијом Коменски је демократизовао образовање, постало је доступно за све; учинио га економичним, један учитељ радио је са великим бројем ученика; знатно је олакшао организацију наставе: подела садржаја на предмете, подела ученика на разреде, дефинисао школску годину, школску недељу, радни дан и наставни час као основну наставну јединицу; истакао значај смењивања рада и одмора, дефинисао летњи распуст. Међутим, овај систем и поред великих предности временом показао је и неке слабости. У 19. и 20. веку често је био предмет критике и јавили су се бројни покушаји реформисања. Сваки елемент разредно-часовног и предметног система био је бар у једном периоду критикован.

Поред бројних покушаја да се одбаци разредно-часовни и предметни систем, он је и даље основни вид организације наставе. Како разредно-часовни и предметни систем опстаје преко триста година, а у исто време и критикује се већ више од триста година? Бројне критике биле су основане, па су довеле до промена у неким деловима разредно-часовног и предметног система. Ни једна концепција није у потпуности заменила разредно-часовни и предметни систем, из различитих разлога: показала је више недостатака него разредно-часовни и предметни систем, није била осмишљена као целовит систем, критиковала је само одређене сегменте разредно-часовног и предметног система, критиковале су, али не и предлагале адекватну замену. Разредно-часовни и предметни систем и после три и по века је владајућа концепција и ниједан елемент тог система није суштински промењен током свих покушаја реформисања.

Схватање Коменског да разред може бројати више стотина ученика и да том разреду може предавати један учитељ исто градиво у исто време, вероватно је најкритикованији део његове концепције. Таква настава инсистира на асимилацији знања, учење и понављање, није повезана са животом, не подстиче мисаони развој ученика... Критикује се и позиција ученика, ученик је у пасивном положају, он је објекат на који се преноси знање, не посматра се и не односи се према њему као према целовитој личности. Једини облик наставе је предавање – излагање градива, чиме се дају готова знања, нема хеуристичности, тј. вођења ученика од незнања ка знању помоћу питања, разговора. Заступљено је више поучавање него учење. Настава је вербална, не подстиче се инвентивност и креативност ученика. У организацији наставног часа долази до формализма, рад се одвија увек по истом шаблону, а тиме се и ученици навикавају да уче по обрасцу. Нехомогеност разреда по способностима, темпу напретка, интересовањи-

ма је веома критикована. Због великог броја ученика, настава је планирана према „просечном“ ученику. Нема индивидуализације, запостављени су и ученици који су изнад просека и ученици који су испод просека. Не води се рачуна о специфичним потребама, могућностима, жељама, интересовањима и тежњама ученика. Због великог броја ученика комуникација је једно- смерна, од наставника ка ученику, без повратне информације. Негативно се оцењује и изостанак комуникације међу ученицима, истог и различитих разреда. Замера се разредно- часовном и предметном систему и изостанак повратне информације, контроле напредовања ученика. Предметна подељеност такође је критикована јер је препрека целовитог схватања окружења. Исту појаву ученици проучавају из различитих предмета, изнова уочавајући делове, а ти делови не повезују се и спајају у целину. Истицање ове слабости довело је до тога да се води рачуна о корелацији садржаја из различитих предмета и до развоја нових врста наставе, попут интегративне наставе.

Поред ових критика, ту су и критике на рачун:

- улоге наставника: наставник је ауторитаран, главна улога наставника је предавачка;
- пасивности ученика, ученик није довољно активан, ученик је објекат у процесу учења;
- ученик се не посматра као целовита личност;
- императивности: у основи је принуда;
- трајања наставног часа: 45 минута је недовољно за обраду неких већих и компликованијих логичких целина, док је за најмлађи узраст то предугачак радни период;
- средстава која се користе за учење: сувише књишка и вербална настава;
- наставних објеката: није довољно да се настава одвија само у учионицама и др.

Концепције које су критиковале разредно- часовни и предметни систем донеле су веома вредна теоријска педагошка сазнања и приказале различита искуства из наставне праксе. Ипак, школа је задржала све елементе разредно- часовног и предметног система са одређеним изменама у начину примене. Разредно- часовни и предметни систем више није крут и шаблонизован као на почетку, постао је флексибилнији и еластичнији; настава је делимично диференцирана и индивидуализована, више се води рачуна о интересовањима ученика, активизацији и осамостаљивању, методама и облицима рада и друго.

Концепције које су највише утицале на разредно- часовни и предметни систем и довеле до промена унутар система су: радна школа, активна школа, систем Марије Монтесори, Декролијев метод, Винетка- план, пројект- метод, метод Кузинеа, Френеов план, Јена- план, индивидуални рад путем листића, информатичка настава и други.

„СТАРА“ И „НОВА“ ШКОЛА

Крајем 19. и почетком 20. века настаје покрет „ново васпитање“ или „нова“ школа. У претходном поглављу било је речи о покретима и концепцијама које су критиковале разредно- часовни и предметни систем и довеле до промена у настави. Те, и друге концепције, спадају

у покрет нове школе, док се под старом школом подразумева традиционална хербартовска педагогија и разредно-часовни и предметни систем.

Табеларно ћемо приказати основне разлике „Старе” и „Нове” школе:

„Стара” школа	„Нова” школа
Школа знања и учења, није повезана са животом.	Школа живота и рада, повезана са животом.
Концентрисана је на просечног ученика, занемарује индивидуалност детета.	Ученик је активан и мотивисан, уважавају се индивидуалне разлике и развија се самосталност детета.
Концентрисана на наставника, предавача који преноси знање пасивним слушаоцима ученицима.	Концентрисана на ученика, наставник има улогу организатора, водитеља, ученик је активан у процесу стицања знања.
Монолошка наставна метода	Активне и радне методе
Циљ је трансмисија знања.	Циљ је развијање индивидуалних капацитета појединаца.
Постоји јасна хијерархија односа. Комуникација је често једносмерна.	Негује се оригиналност у мишљењу, много је мање хијерархијских односа.
Учитеље има велики ауторитет, представља се свемогућим и непогрешивим.	Учитељ мора бити спреман да призна погрешку, па чак и незнање. Мора имати сл. особине: љубав према деци, разумевање, стрпљивост, честитост и одважност.
Пут сазнања „од изван према унутра“.	Пут сазнања „изнутра ка изван“.
Акцент је на развијању апстрактног мишљења.	Акцент је на развијању конкретног мишљења.

Налазимо се у XXI веку са старом школом, делимично промењеном, и разредно-часовним и предметним системом како владајућим системом наставе. Пред којим се изазовима налази разредно-часовни и предметни систем у XXI веку биће детаљније тумачено у наредним поглављима.

ИЗАЗОВИ ЗА РАЗРЕД

Разред је један од елемената разредно-часовног и предметног система. Дефинисали смо разред као групу ученика истог узраста, приближног нивоа знања и способности. У претходним поглављима приказали смо различите критике разредно-часовног и предметног система и његових елемената. Закључујемо да је само постојање разреда као елемента школског рада најмање критиковано. Критике су углавном упућиване на број ученика који ће чинити један разред и на начин преласка из једног разреда у други.

Компјараација са другим системима у Европи

У већини земаља школе се састоје из разреда. Највеће разлике су у томе колико траје обавезно образовање и шта све обухвата, колико година траје основна школа, средња школа и остале и који узраст обухватају, као и колико ученика се налази у једном разреду.

Обавезно образовање:

- у Србији, Белгији, Црној Гори, Словенији, Чешкој, Линхештајну, Аустрији траје од 6. до 15. године.
- у Босни и Херцеговини, Енглеској, Шкотској и на Малти траје од 5. до 16. године.
- у Норвешкој, Словачкој, Италији, Немачкој, Француској, Шпанији, Данској и на Исланду траје од 6. до 16. године.
- у Холандији, Португалу и Мађарској траје од 5. до 18. године (у Португалу од 6. до 18.).

У свим земљама у оквиру обавезног васпитања налази се основна школа, у неким у обавезно васпитање спада и предшколско васпитање у трајању 1–2 године (Грчка, Србија, Хрватска, Кипар, Холандија, Луксембург и др.), док средња школа углавном није у оквиру обавезног васпитања. Постоје земље (Холандија, Португал, Мађарска, Турска, Македонија) где су обавезне и средње школе, као и земље у којима је један део средњег образовања обавезан, а други није (Белгија, Бугарска, Ирска, Грчка, Француска и др.).

Подела на разреде постоји и у другим земљама Европе. У Француској основна школа се састоји из два дела. Први део је од првог до петог разреда, а други од шестог до деветог. Оптималан број ученика у једном разреду је 20.

У Италији основна школа траје осам година (5+3), подељени су у разреде. Један разред чини од 15 до 30 ученика.

У Швајцарској основна школа траје шест година. Након тога одлични ученици уписују гимназију која траје исто шест година, а остали уписују 7, 8. и 9. разред који се деле на три нивоа А, Б, Ц. А ниво уписују врло добри, Б добри, а Ц довољни. Оптималан број ученика за један разред је 20.

Удаљићемо се од Европе и представити један пример приватне основне школе у Америци. У школи Alt school ученици нису подељени на разреде због тога што су сви они у различитим наставним предметима на различитим нивоима, па тако једно исто дете може бити у математици на нивоу трећег разреда, а у природним наукама на нивоу другог разреда.

Попут ове школе и приватна школа Hudson Valley Sudbury School (HVSS) у Вудстоку нема поделу на разреде. Ова школа обухвата ученике од 5 до 19 година, и они имају слободу да се сачањивају групе без узрасних ограничења. Сматрају да мешање ученика различитог узраста има емоционалне, социјалне и образовне предности. У емоционалном смислу старији студенти играју улогу одраслог бринући се о млађима, а код млађих се подстиче осећај сигурности. Узрасно мешање омогућује сигурну средину за развијање комуникационих вештина. Ученици уче једни од других и пружају међусобну помоћ.

На сличан начин функционише школа Evangelische Schule Berlin Zentrum (ESBZ) у Немачкој. Једно одељење чини 26 ученика различитог узраста, са којима раде два учитеља. У нижој средњој школи Ringstabekk у Норвешкој у једној групи налази се 60 до 75 ученика, са којима ради 4 до 6 наставника.

Можемо закључити да изазови са којима се разредни систем сусреће у 21. веку су:

- Који је оптималан број ученика за један разред?
- Да ли у разреду треба да се налазе деца истог или различитог узраста?
- Да ли у разреду треба да се налазе деца приближног или различитог нивоа знања и способности?
- Када су ученици спремни да пређу у следећи разред?
- Од колико разреда се састоји школа?
- Колико година треба да траје обавезно образовање?
- Које школе треба да обухвата обавезно образовање?
- Који је најпогоднији узраст за започињање образовања?
- Да ли разреди/групе треба да буду сталне?
- Колико учитеља треба да ради са једном групом ученика?

ИЗАЗОВИ ЗА ЧАС

Час је један од елемената разредно-часовног и предметног система. Дефинисали смо час као најмању јединицу наставне грађе на којој се остварају одређени циљеви и задаци. Час најчешће траје 45 минута. У претходним поглављима приказали смо различите критике разредно-часовног и предметног система и његових елемената. Постојање часова, њихово временско трајање, распоред часова и време одржавања, као и време одмора између часова различито су приказивани у различитим концепцијама. Док су једни сматрали да је значајно наставни дан поделити на наставне часове, други су то сматрали непотребним и штетним за природан ток учења и целовитост. Ипак, најспорније било је време трајања часа. Чак и они који су били сложни у мисли да треба наставни дан поделити на наставне часове, нису били сложни у временском трајању часа.

Компјарација са другим системима у Европи

Примећујемо да школска година не почиње и не завршава се у свим земљама у исто време. Најчешће почиње 1. септембра, а завршава се средином јуна (Босна и Херцеговина, Македонија, Мађарска и др.); крајем јуна (Белгија, Чешка, Ирска и др.); или почетком јула (Француска, Холандија, Велика Британија и др.). У неким земљама школска година почиње и раније, у августу (Данска 11. 8, Финска 6–18. 8.) и завршава се крајем маја (Линхенштајн, Норвешка и др.); а у неким почиње касније у септембру (Грчка, Италија, Луксембург, Малта и др.)

Час има различито трајање у земљама Европе. Код нас један час траје 45 минута, могу се организовати блок часови у трајању од сат и по времена.

У Француској час траје 45/55 минута у зависности од комплексности и важности садржаја, након чега следи одмор од 5 минута. У току дана имају два одмора по 10 минута, један ујутру, један после подне и паузу за ручак од сат времена. Наставни дан траје 8 сати.

У Аустрији наставни дан се састоји из шест наставних часова. Час траје 45 минута.

У Италији радни дан је и субота, али ученик може да одлучи да не иде у школу у суботу, с тим да онда мора један дан остати у школи и у поподневној смени. Наставни дан је подељен на часове који трају сат времена. У току једног наставног дана ученици имају пет до шест часова у јутањим часовима. Имају један одмор од 15 минута и мање одморе од по 5 минута између сваког часа.

У Швајцарској наставни дан се састоји из 4/6 часова у млађим разредима и 8/9 часова у старијим разредима. Час траје 45 минута. Имају одморе од по 5 минута након сваког часа, после другог часа имају одмор од 20 минута, а од 11:30 до 13 часова имају паузу за ручак. То време могу провести у школи и ту ручати, или могу ићи до куће. После те паузе, ученици млађих разреда два пута недељно имају додатна два часа, док ученици старијих разреда сваки дан имају још 4/5 часова. Наставни дан се завршава у 16:30.

Упркос томе што већина школа и даље практикује организацију наставе према часовном систему, постоје и појединачни примери школа које се труде да избегну ту врсту организације. Навешћемо неколико примера. У школи Alt school, о којој је већ било речи, нема часова. Дан почиње поделом задатака, ученици раде својим темпом. У току дана пролазе кроз индивидуалне и групне задатке. Све што ураде, ученици фотографишу својим таблетима како би и родитељи, али и запослени у школи могли да прате њихов напредак. Када заврше један од задатака ученици имају избор додатних активности где се самостално распоређују у зависности од тренутног расположења и интересовања.

И остале школе које примењују интегративну или пројектну наставу, а њих ћемо поменути у следећем поглављу, не деле дан на часове, већ се смењују активности и извршавају планирани задаци.

Изазови пред којима се налази час као елемент разредно-часовног и предметног система у 21. веку су следећи:

- Да ли наставни дан треба поделити на часове или наставне активности треба спонтано мењати?
- Да ли час треба да има фиксно време трајања или да се то време прилагођава наставној ситуацији?
- Да ли је 45 минута права мера или је премало/превише?
- Када треба да почињу часови?
- Које је време најпродуктивније за учење и одржавање часова?
- Колико ће часова припасти ком наставном предмету?
- Колико одмора треба да има ученик у току дана?
- Колико треба да трају одмори?
- Како расоредити часове различитих предметам, којим редоследом?

- Да ли при распоређивању часова треба имати у виду тип часа?
- Да ли распоред часова треба да буде фиксни или еластични?

ИЗАЗОВИ ЗА ПРЕДМЕТ

Предмет је један од елемената разредно-часовног и предметног система. Циљеви, које настава треба да оствари, и знања, која ученици треба да стекну, постижу се изучавањем различитих предмета. Избор предмета који ће се изучавати у школама зависи од друштвених услова и потреба друштва. У оквиру предмета садржаји се деле на мање целине. У претходним поглављима приказали смо различите критике разредно-часовног и предметног система и његових елемената. Предметна подељеност често је била предмет за сукобљавања мишљења. Док једни сматрају да се поделом на предмете постиже систематичност и ред у образовању, други сматрају да се том поделом спречава целовито схватање окружења. Који предмети, када и којим редоследом треба да се изучавају такође је предмет сукоба. Па тако разликујемо мишљења да треба у једном периоду изучавати само један предмет и да треба изучавати више предмета истовремено.

Компјарација са другим системима у Европи

Финска годинама важи за државу која има веома добар образовни систем, њени ученици постижу високе резултате на ПИСА тестовима. Финска је одустала од поучавања по предметима, прешли су на поучавање по темама. Желели су да наставу повежу више са животом.

У многим земљама у Европи ипак постоји предметна подељеност. Примећујемо велике сличности и у избору предмета. Ипак постоје извесне разлике.

У Аустрији у основним школама уче се следећи предмети: Математика, Немачки језик, Енглески језик, Биологија, Географија и спортови.

У Италији у школама се учи: Математика, Италијански језик, Енглески језик, Историја, Географија, Биологија, Музичка култура, Ликовна култура и Физичко васпитање. У склопу Физичког васпитања налази се пливање и спорт по избору са професионалним тренером. Од 6. разреда у програму је још један језик (немачки, француски, шпански), Техничко образовање и почиње да се свира неки музички инструмент.

И у Француској постоје наставни предмети: Француски и Енглески језик (у старијим разредима још један шпански, италијански или немачки), Математика, Биологија, Техничко образовање, Информатичко образовање, Историја, Географија, Ликовна култура, Музичка култура, Физичко васпитање; а у старијим разредима и Физика и Хемија.

У Швајцарској, у основној школи уче се: Математика, Енглески језик, Француски језик, Немачки језик, Природа и друштво, Музичка култура, Теничко образовање, Ликовна култура и Верско васпитање. У гимназији поред ових учи се и: Биологија, Географија, Хемија, Филозофија, Информатика, Атински, Историја и још један језик (шпански или турски).

У Немачкој приватној школи Evangelische Schule Berlin Zentrum (ESBZ) изучавају се само 4 предмета: Математика, Немачки језик, Енглески језик и Друштвене науке.

Иако у некој земљи у већини школа постоји предметна подељеност, постоје школе које у свом раду примењују интегративну наставу (потпуну интеграцију) и тиме избегавају предметну подељеност. Интегративна настава је један од иновативних модела којим се врши међусобно повезивање наставних садржаја из више наставних предмета. Потпуна интеграција подразумева да нема предметне подељености већ се садржаји повезују и заједно обрађују. Основни циљ примене интегративне наставе ја да се садржаји из различитих наставних предмета функционално повежу тако да чине хармоничну целину на свим нивоима (садржајни, психолошки, сазнајни, социолошки и организациони). Нижа средња школа Ringstabekk у којој се образују ученици од 13 до 16 година у Норвешкој од 1970. године веома успешно практикује интегративну наставу. Нема предметне подељености, ученици у договору са учитељима бирају тему која се базира на националном курикулуму, али одухвата садржаје из неколико наставних предмета. Иако према унутрашњој организацији школе не постоји предметна подељеност, на крају године ученици добијају оцене по предметима због званичног националног курикулума. На основу тих оцена, може се уочити да ученицима одговара овај интегративни приступ и да њиме стичу и развијају сва потребна знања и способности.

У Великој Британији пре три године, по узору на фински систем који искључује предметну подељеност, отворила се средња школа XP School за ученике узраста од 11 до 19 година. У овој школи само се Шпански језик учи као посебан предмет, док се сви остали садржаји обрађују кроз пројекте, експедиције и слично.

У школи Alt school у Америци се примењују многи иновативни модели рада као што су интегративна настава или још чешћа, пројектна настава кроз коју ученици непосредно стичу применљива знања и способности. Ученици имају прилику да истраже одређене теме индивидуално или групно, након чега презентују свој пројекат.

Потрудићемо се да наведемо изазове са којима се сусреће предмет као елемент разредно-часовног и предметног система:

- Да ли треба да постоји предметна подељеност?
- Које предмете треба узучавати?
- Када треба изучавати који предмет?
- Да ли треба истовремено изучавати један или више предмета?
- Које садржаје треба изучавати из неког предмета?
- Како треба распоредити садржаје унутар предмета?
- Којим принципима се треба руководити при одабиру предмета и садржаја који ће се изучавати у некој школи?
- Да ли сви предмети треба да буду обавезни или да постоје обавезни и изборни предмети?
- Да ли предмети и садржаји рада треба да буду прописани или да се у току процеса бирају према интересивањима ученика?
- Колико интегративни модел наставе без предметне подељености одговара масовном школству?

ЗАКЉУЧАК

Разредно-часовни и предметни систем Коменског био је револуционарно откриће у 17. веку. Након три и по века тај систем је и даље масовно у употреби. Кроз та три и по века Коменски је имао и бројне присталице, али веома често био је и критикован. Како за више од триста година критике разредно-часовни и предметни систем није избачен из употребе? Покушаћемо да одговоримо на ово питање. Чињеница да је настава друштвено-историјски условљена категорија не иде са чињеницом да је систем из феудалног доба најадекватнији и у модерном добу. Друштвени услови и потребе друштва знатно су промењени, требало би и школа да прати те промене. Међутим, колико смо у праву када кажемо да се данас у школама примењује систем из 17. века? У 17. веку Коменски је сматрао да у разреду треба да буде стотина ученика и да предаје један учитељ. Тај став је критикован и довео је до промена. Данас, број ученика је различит, али углавном један учитељ нема више од 20 до 30 ученика истовремено. Час као елемент разредно-часовног система, најмању трансформацију је доживео. У већини земаља и данас се настава састоји из више часова. Време трајања једног часа у 17. веку било је 45 минута, исто је и данас у неким земљама, док је у неким дошло до промена па траје од 30 до 60 минута. Број часова у једном дану и њихов распоред знатно је другачији у 21. него у 17. веку. Што се тиче предметне подељености, Коменски је сматрао да основна школа или школа матерњег језика треба ученицима да пружи елементарна знања из природних наука, читања и писања на матерњем језику, рачунања, основа геометрије, ручног рада, певања, веронауке, историје, економије и политике, космографије(географије). Упоређујући са предметима који се данас код нас, а и у већини других земаља, у школи изучавају видимо да нема велике разлике. Оправданост налазимо у томе што су то основна знања која треба да поседује свако људско биће. Сви треба да знају да читају, пишу, рачунају, као и да имају основна знања из природних и друштвених наука. Замерано је да се не поштују интересовања деце. Данас имамо изборне предмете који су ту да задовоље потребе и интересовања ученика. Дакле, основни елементи разредно-часовног и предметног система јесу углавном и даље у употреби, али њихове особине нису исте као у 17. веку. Под утицајем друштвених, социјалних и других промена и оне су доживеле одређене трансформације.

На крају сагледавши изазове пред којима се налази разредно-часовни и предметни у 21. веку примећујемо да су многи изазови кроз историју се већ поставили. Довели су до бројних промена, али суштински и даље није пронађено универзално решење. Годинама разредно-часовни и предметни систем им одолева да ли због тога што је одговарајући, или због своје универзалности у примењивању, или пак због непостојања другог одговарајућег целовитог система са мањим манама.

Да ли ће у наредним годинама 21. века неки од тих изазова довести до промена у наставној пракси? Да ли ће се наћи одговор на постављена питања? Да ли ће у 22. век се ући са разредно-часовним и предметним системом како владајућим или ће 21. век имати свог „Коменског“ који ће створити нови систем? Створити нови систем који ће променити све што се замара разредно-часовно систему и који ће бити примењив у већини земаља, имајући у виду велике

неједнакости у развоју и финансијској моћи земаља, веома је тешко. Оно што је сигурно јесте да ће школа наставити да се мења, јавиће се још изазова пред којима ће се наћи разредно-часовни и предметни систем. Како ће разредно-часовни и предметни систем одговорити на ове изазове и све веће промене у економским условима остаје нам да видимо.

Литература

1. Вилотијевић, Младен, *Дидактика 1 – Предмет дидактике*, Учитељски факултет, Београд, 2000.
2. Вилотијевић, Младен, *Дидактика 2 – Дидактичке теорије и теорије учења*, Учитељски факултет, Београд, 2000.
3. Вилотијевић, Младен, *Дидактика 3 – Организација наставе*, Учитељски факултет, Београд, 2000.
4. Ђорђевић, Јован, *Реформни педагошки покрети у 20. веку*, Учитељски факултет, Београд, 2000.
5. Ђорђевић, Јован, *Настава и учење у савременој школи*, Учитељски факултет, Београд, 1997.
6. Заиновић, Мате, *Педагошка хрестоматија: приручник за ученике одједно-образовног усмјерења и студентне наставничких факултета*, Школска књига, Загреб, 1985.
7. Коменски, Јан Амос, *Велика дидактика*, Савез педагошких друштава Југославије Београд, 1954.
8. Поткоњак, Никола и група аутора, *Општа педагогија*, Учитељски факултет, Београд, 1996.
9. Поткоњак, Никола, *XX век – ни „век дејства“ ни век педагогије: има наде:---: XXI век*, Учитељски факултет: Савез педагошких друштава Југославије, Београд, 2000.
10. Ценић, Стојан, *Васпитање кроз историјске епохе: енциклопедијски приручник*, Учитељски факултет, Београд, 2005.
11. „Школе у Финској: Предметна настава укинута и замењена „темама“ у току реформе образовног система“ (превод са енглеског језика), доступно на: <http://www.independent.co.uk/news/world/europe/finland-schools-subjects-are-out-and-topics-are-in-as-country-reforms-its-education-system-10123911.html>, приступљено: 14.10.2020.
12. „Образовање и школе у Белгији“ (превод са енглеског језика), доступно на: https://www.expatca.com/be/education/Education-in-Belgium_100088.html, приступљено: 13.10.2020.
13. „The Structure of the European Education Systems 2014/15:Schematic Diagrams“, доступно на: http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/facts_and_figures_en.php#diagrams, приступљено:13.10.2020.
14. „Organisation of school time in Europe Primary and secondary general education 2017/2018 school year“, доступно на: <https://publications.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/9d2adfd6-99c1-11e7-b92d-01aa75ed71a1/language-en/format-PDF/source-44153858>, приступљено: 16.10.2020.
15. Сајт <https://www.altschool.com/>, приступљено: 16.10.2020.

Jelena Mirosavljevic
Elementary school "Jovan Jovanovic Zmaj", Obrenovac

CLASSROOM AND SUBJECT SYSTEM FACING CHALLENGES IN THE 21ST CENTURY

Summary: The school must follow changes in society. As science is constantly advancing, innovations are common in all spheres. However, the educational system is basically a system founded by Jan Amos Comenius in the 17th century. The class-hour and subject system has been widely represented for three and a half centuries. In this paper, we will present the features of that system, its positive sides, as well as what has been criticized. Finally, we will point out the challenges facing the class-hour and subject system in the 21st century.

The research is of a theoretical-comparative character. We will also do a comparison of our school system and some other school systems in Europe, in order to see how much these systems match or differ from the class-hour and subject system.

Keywords: class-hour and subject system, Jan Amos Comenius, school, reforms, challenges.

Раг је ѝримљен 03. 09. 2020. їодине, а рецензиран 21. 10. 2020. їодине